

Izglītības Ministrijas Mēnešraksts

№ 11

NOVEMBRIS

1920

Profesora E. Felsberga

Egejas kultūra.

Runa Latvijas Augstskolas gada svētkos, 28. sept. 1920. g.

Sekodama Vakar-Eiropas augstskolu paradumam, ka Augstskolas gada svētkos jaapcer arī kāds zinātnisks temats, Latvijas Augstskolas Organizācijas padome uzdeva man izvēlēties šo tematu iz mana preekšmeta — klasiskās filoloģijas un mākslas, un tādēļ mēģinašu šodeen uz īsu brīdi Jūsu uzmanību saistīt pēc tā nosauktās Egejas kulturas.

Jautājumu par Egejas kulturu izraudzijos vispirms tādēļ, ka aktis par viņu vēl nav galīgi noslēgtas: pirms pēcdesmit gadeem par viņu pasaule gandrīz neka nezināja, visspožakē atradumi šai laukā attecas uz pagājušā gadusimtena pēdejo ceturksni un tagadējā pirmēem gadeem, un arī tagad vēl katrs gads dod ko jaunu un apgaismo veenā vaj otrā ziņā šo interesanto laikmetu. Otrs cemesls taisni šo jautājumu izraudzīt bij mani pēdeajā laikā pēdzīvojumi Kreevijā, kur redzeju, cik ātri kultura sabrūk, ja ta teek kopta tikai no veenas ļaužu šķiras un ja tai trūkst pēeteekoša dziļuma.

Cilveces progress, droši veen, nelīdzinas taisnai linijai, bet vairak-kārt laustai. Jau arī pirms Egejas kulturas atrašanas cilvece no tagadējās kulturas augstumeem raudzījās pāri par viduslaiku miglaino leju uz klasiskās kulturas dižo kalnu, kas viņai izlikās divaini skaists, bet redzet tālak par šo kalnu tai nebij iespējams. Tagad mēs zinām, ka aiz klasiskās kulturas kalna atkal leja, tā nosauktee Grieķijas viduslaiki, un aiz šīs lejas jauni augstumi — pārsteidzoši bagatā Egejas kultura. Noraugotees spožo kulturu pēkšņā sabrukšanā, sirdi veegli rodas zināms nemeers, un mēs saprotam jūtas, kuņas bij Scipionam, sēžot uz Kartagas drupām un domājot par savu mīloto, vareno Romu, kas izteicās vārdos:

Atnāks ta deena, kad aizees bojā Ilija svētā,
Viņas valdineeks Priams un šķēpneša Priama tauta.

Zināmu apmeerinājumu tomēr dod novērojums, ka kultura pa laikam sabrūk tikai tad, kad viņa vaj nu eekšeji satrunejusi un viņas neseji moraliski grimuši, jeb kad viņi ir zaudejuši preekš dzīves ciņas vajadzīgo svaigumu un spēku. — Egejas kultura pēder, tā sauktam bronzas laikmetam, kuš Eiropā gandrīz visur sekoja akmeņa laikmetam. Visur

pasaulē tas tomēr tā nav bijis: Australijā, Klusā oceana salās, Afrikā, izņemot zemes uz zeemeļiem un zeemeļaustrumiem no Saharas tukšneša, Azijas zeemeļaustruma daļā un dažās citās veetās bronzas laikmeta pavisam nav bijis: tur akmeņa laikmets ir turejees ilgi, dažās veetās pat līdz visjaunakeem laikiem un viņam tūlī seko dzelzs laikmets. — Dažās veetās, kā piemēram Latvijā, bronza ir lietota samērā maz un ir grūti uzrādīt šā laikmeta sākumu un beigas. Egejas jūras baseinā bronzas laikmets sakrīt ar trešo un otro gadu tūkstoši pirms Kristus, Ēģiptē viņš sākās agrāk, Vidus-Eiropā vēlāk, Skandināvijā viņš turas līdz 6. gadu simtenim pirms Kristus, kad Deenvīdus-Eiropā jau sen ir dzelzs laikmets, Amerikā bij bronzas laikmets vēl 15. gadu simtenī pēc Kristus, kad Kolumbus viņu atrada. — Egejas kultūra, zināms, nav radusies pēdēsi, kā Atena no Ceusa galvas, un ja nemaldos, tad viņai ir zināms sakars ar agrā akmeņa laikmeta kultūru Vakar-Francijā un Zeemeļ-Spanijā, kurā zedeja tāi laikā, kad Eiropas leelākā daļa, tāi starpā arī mūsu Latvija, bij aplāta ar ledū, varbūt kādus desmit tūkstošus gadus pirms Kristus. Toreiz cilvēks, kas pavisam vēl nepazīna metālus, pat ne slīpetus, bet tikai tēstus akmeņa cirvjus, kas dzīvoja kopā ar ledus lāci, mamutu, sūbri un zeemeļu breedi, puškoja sava patumšā alas dzīvokļa sienas ar pārsteidzoši realistiskiem šo dzīvnieku attēlojumiem, kurus viņš laikam redzeja pārdabīgu spēku personifikāciju. — Daži pētnieki, pērkirdami nopeetnu nozīmi Platona stāstam par leelo, auglīgo, bagāto un labi pārvaldīto salu Atlantīdu, kurā pirms vairāk tūkstošiem gadiem esot bijusi Atlantijas oceanā un kādas zemestrīces laikā pazudusi, kā Solonam to esot stāstījis kāds Ēģiptes preesteris, kas pats to esot lasījis 5000 gadu vecos uzzīmējumos, redz šāis kulturās tikai atvases no Atlantīdas kultūras. Tā piemēram dara kreevu pētnieks un dzejnieks Valērijs Brūsovs, kas Atlantīdas kulturā redz pirmavotu ne tikai veen Egejas un Spanijas, bet arī Vakar-Afrikas un Meksikas kulturām. Valērijs Brūsovs un viņa domu beedri, kā man leekas, eet par tāļu; viņi aizmirst, ka Platons ir ne tik veen pētnieks, bet arī dzejnieks, un ka skaistā Atlantīda laikam gan ir viņa eedomu spējas bērns un pateesībā nekad nav pastāvējusi. — Sakars starp agrā akmeņa laikmeta kultūru Vakar-Francijā un Spanijā, turpretī, man leekas, pilnīgi dibināts. Kā Vakar-Francijā un Spanijā akmeņa laikmetā, tā arī dziļākos Egejas kultūras slāņos mirušos apglabā zemē nesadedzinātus un nevis izsteptus, bet ar vairāk vaj mazāk pe krūtīm peevilkteem ceļagaleem. Vakar-Francijā un Spanijā agrā akmeņa laikmetā laikam arī ir pazinūši no needrām salikto vaj no akmeņiem sakrāto apaļo dzīvokli, kurš, kā tagad izrādas, agrākā Egejas kultūras periodā ir bijis ļoti izplatīts, kā mēr Vidus- un Zeemeļ-Eiropas pirmēdzīvotāju dzīvokli pa laikam ir bijuši četrstūrāini. Ja Bilensteins nemaldas, tad mūsu senči šai ziņā ir bijuši izņēmums: apaļais, no kārtīm saliktais namiņš, kurū viņš novērojis sevišķi Aiveekstas apkārtnē, un kurš vasaru noderejis preekš ēdeenā vārišanas, pēc viņa domām aizrāda uz to, ka apaļee dzīvokli pee latveešiem tikpat veci, kā četrstūrāinee.

Ar Egejas kultūru mums ir eespējams eepazītees, pateicotees izrakumiem, kuri tika izdarīti daudzās veetās, kā Eiropas Grieķijā un uz Egejas jūras salām, tā arī Maz-Azijā un citās veetās, kur bij cerības atrast šis kultūras atvases. Tā kā pārrunat visus šos izrakumus manā šis deenas

sakari ar Baltijas peekrastu tautām, vaj ari, ka viņu pirmdzīvokļi ir bijuši kautkur Baltijas jūras tuvumā.

Mikenu tuvumā, Tirintā, ir līdzīga pils, tikai vēl beezakeem mūreem un labak uzglabajusees, kā Mikenās. Iši pirms beidzamā pasaules kara vācu archeologeem izdevās šis pils drupās atrast skaistu fresku atleekas.

Laiku, kad šis pilis un kapenes radītas, var noteikt ar Eģiptes chronoloģijas palīdzību: Mikenu kapenēs atrod zīmogus ar faraonu vārdeem iz XV. un XIV. gadu simteņa pirms Kristus, un Eģiptes ta paša laika freski attēlo svešneekus raksturīgā mikeneešu uzvalkā. Pēc archeologa domām akas veidigee Mikenu kapi peeder XVI. gadu simtenim un XV. gadu simteņa sākumam, kupola veidigee kapi XV. līdz XII. gadu-simteeņem pirms Kristus.

Kretā Egejas kulturas atleekas ir uzglabājušās vislabaki salas augligā vidus daļā, tur, kur klasiskā laikmetā atradās pilsētas Knoss Fests un Gortina. 1900. gadā senajā Knosā, slavenās Minosa galvas-pilsētas veetā eesāka izdarit izrakumus anglis Evans. Apmēram veenas ass dziļumā viņš atrada leelas pils atleekas, kuŗa bij aizgājusi bojā caur uguni. Pilij bij vairak stāvu un viņa sastaveja no vesela labirinta istabu, kuŗas bij grupetas ap leelu pagalmu. Gaismas un gaisa dēļ pilī bij ari vēl vairaki gluži mazi pagalmiņi, jeb pareizaki — gaismas akas. Tādu beezu mūru, kā pilim Tirintā, Mikenās vaj Trojas sestā pilsētā Knosa pilij nebij. Pilī bij sevišķas peeņemšanas telpas, dzīvojamās un guļamās istabas, istaba preekš deeva lūgšanas, skolas istaba un mazgajamā istaba; bij ari telpas preekš dažadeem amatneekeem, kā podneekeem, skulptoreem un zelta kalejeem, kā ari magazinas, kuŗās uzglabajās valdneeku bagatibas. Sevišķi mūs pārsteidza tas apstāklis, ka pilī ir bijis netik veen ūdensvads, bet ari novads preekš netirumeem. Šādus novadus mēs Ģreeķijas klasiskā laikmetā reti sastopam, trūkst viņu leelai daļai pilsētu ari vēl šo baltu deenu.

Senās Kretas pilis ir bijušās bagatas stabeem, kuŗu, peemēram, dziļakos Trojas slāņos vēl trūkst. Varetu domat, ka egejeeši ar stabeem ir eepazinušees Eģiptē, kur stabus leetoja ļoti agri, bet tuvak eeskato-tees izrādas, ka starp Eģiptes un Egejas stabeem ir maz līdzibas: Eģiptes tempļu stabi ir no akmens, viņu kapiteli atgādina dažadu Eģiptes stādu zeedus, vaj kurvjus ar zeedeem, un viņu apakšejais gals ir resnaks, nekā augšejais, tāpat kā tas ir pee klasiskās Ģreeķijas, Romas un tagadnes stabeem. Egejas stabi turpretī bij no koka, viņu kapiteli līdzinajās apaļeem ķiseneem un viņu apakšejais gals bij teevaks, nekā augšejais, kā tas ari šobrīd ir pee mūsu galdu un krēslu kājām.

Kretas piļu seenas bij bagati puškotas freskeem, kuŗi pa daļai uzglabajusees ari līdz mūsu laikam. Freski, zinams, neatrodas uz seenas; viņi kopā ar kaļķu apmetumu (stukaturu) bij nokrituši zemē un vajadzeja rikotees ļoti izveicīgi, lai varetu apmetumu pacelt tā, ka pee tam neiz-maitatos glezna. Ļoti labi uzglabajees, peemēram, ir jaunekļa attēlojums, kas nes zilu, ar sarkanām stripām, konusveidigu trauku. Izņemot raibo preekšautu, kas apseets tā, ka atgādina mūsu peldu kostimu, un ceeši savilkto jostu, viņš ir kails; viņa mati ir melni, sejs inteligents un ne-viļot izaicina salīdzinat to ar slavenā Praksiteļa Hermes seju. Acs un saleektā labā roka, ar kuŗu jauneklis peetura trauku, ir vēl zīmēta ne-pareizi, un tomēr mūsu redzi patikami saista slaikā, pašapzinīgā jaunekļa

stāvs. Uzglabajees ir arī senās Kretas seeveešu skaistuma paraugs: seeveetes galviņa un krūtis profili. Meitas apģērbs galvenā kārtā ir zils un sarkans, acis un mati melni; visas līnijas ir maigas, sejā grācija saveenota ar zināmu ceenību. Neskatot uz to, ka acs un auss vēl zīmetas nepareizi, glezna ir dzīva, tā ka mēs saprotam archeologus, kas viņu izrakuši, nosauca par mazo parizeeti. — Kas zīmejas vispārīgi uz fresku saturu, tad var teikt, ka Kretas piļu seenas visvairāk ir puškojušas procesijas, kara un medību skati, tomēr netrūkst arī dzīvu dabas skatu. Visdzīvākais dabas skats ir uzglabajees nevis Knosā, bet Hagia Triadā, tur attēlots meža kaķis, kas medi putnus.

Ļoti augstu stāvokli eeņem arī Egejas skulptura, sevišķi reljefi, kurus mēs atrodam tiklab uz seenām, kā arī uz eeročeem un traukeem. Sevišķi skaisti ir divi zelta dzeņamee trauki, kas, lai gan ir atrasti Lakemonijā (Vaphio), tomēr ir taisīti Kretā. Uz veena no viņeem ir attēlots ganampulks, kas meerīgi ganas, uz otra medibas, un ar šo darbu saistītas breemas. No apaļām skulpturām jāpeemin figuras uz fajansa un ziloņa kaula.

Visai augstu Kretā stāveja podneeciba. Ta sauktās kamares — vāzes iz otrā gadu tūkstoša sākuma pārsteidz ar savu raibo, labi noskaņoto dekorāciju un ar savu plānumu: viņu seenas brīžam nav beezakas par reeksta čaumalu. Ne mazāk skaisti ir arī trauki iz otrā gadu tūkstoša otrās puses, dekoreti tā sauktā pilsstilā, vaj arī pārklāti ar dažādu jūras dzīveeeku pārsteidžoši dabigeem attēlojumeem.

Freski, skulptura un gredzenu akmeņos eegreestās figuras eepazīstina mūs ar egejeešu apģērbu. Vīreešu apģērbs ļoti veenkāršs, viņš ļoti beeži pastāv tikai no jostas un preekšauta un zināmā mērā atgādina pirmatnejo eēipteešu apģērbu. Ļoti interesants ir seeveešu apģērbs; sevišķi krīt acīs tas, ka viņš tik ļoti atšķiras no Grieķijas klasiskā laikmeta seeveešu apģērba, kurš brīžam vareja tikt izgatavots gluži bez adatas, tikai ar sakšu un jostas palīdzību; Egejas laikmeta seeveešu apģērbs turpretī prasija leetpratejas šuvejas, viņš ir stipri komplicets un ar saveem volaneem atgādina dažus ša laika seeveešu kostimus.

Svinigos gadījumos mēs redzam egejeetes dekolté, ar stipri sažņaugtu jostas veetu un izceltām krūtīm, tā ka ronas eespaids, it kā viņas nesatu korseti.

Knosā tika atrasts arī Egejas laikmeta archivs, sastāvošs no leela vairuma aprakstītu tafelišu; žēl tikai, ka līdz šim nav radees pētnēeks, kas šos rakstus iztulkotu. Ir tomēr maza cerība, ka kādreiz izdosees šos rakstus lasīt: Kretas austrumu daļā, Prezā, ir atrastas tafelites, aprakstītas grieķu burteem mums nesaprotamā valodā; varbūt šai valodā ir arī raksti uz Knosa pils tafelitēm.

Tās pils Knosā un Festā uz Kretas salas, kuru seenas pa daļai uzglabājušās līdz mūsu deenām, būvetas XVII. un XVI. gadu simtenī pirms Kristus un vēlāk vairakkārt pārbūvetas, bet dažas atleekas leecina, ka jau preekš viņām tai pašā veētā ir bijušas pils, lai gan varbūt mazakas un veenkāršakas. Knosa un Festa pils pēc sava plāna stipri atšķiras no Mikenu, Tirinta, un Trojas pilīm: pēdejas galvenā telpa ir leela izoleta zāle ar pavardu, kurā, kā leekas, noriteja viņas eemītneeku dzīves leelākā daļa, Kretas pils turpretī ir pulks mazāku telpu, grupetu ap videjo pagalmu, kurā laikam notika sapulces, svētku meelasti un t. t.

Varetu domāt, ka Kretas pilis dzīvoja deenvidneeki, kas visadi rūpejās par ēnu un vēsumu, Mikenā, Tirintā un Trojas sestā pilsētā zeemeļneeki, kas visadi taupīja siltumu.

Virsaīši, kas valdīja Mikenu un Tirinta pilis, acīm redzot bij grieķi, acheju cilts, jo no veenas puses grūti šaubīties par to, ka varoņi, kuŗus apdzēd Iliada un Odiseja, bij Egejas laikmeta varoņi, un ka viņu dzīves veetas: ar zeltu bagatās Mikenas un leelais Knoss, ir taisni tās pilis, kuŗu atleekas tagad ir izraktas; no otras puses grūti domāt, ka jebkādas tautas dzejneeki, pavisam aizmirdami savus varoņus, apdzēdatu svešas tautas varoņus un apdzēdatu viņus ar tādu mīlestību un tik ģeniali, kā, pateicoties viņu dzeesmām, šee varoņi tapa nemirstīgi. Eeroči un bruņas, kuŗas apraksta Homers, pa leelakai daļai ir tādas, kādas viņas bij Egejas laikmetā. Dzīves eekārta pee Homera gan veenkāršaka un nabadzīgaka, nekā Egejas laikmetā, bet tas jau arī ir it dabīgi: Maz-Azijas peekraste, kur radās Homera eposs, salīdzinot ar Kretu un Mikenām, bij maleena, un kad šee spožee kulturas centri bij iznīcināti, visā Egejas jūras baseinā nepalika vairs neveenas pilsētas, kuŗa bagatības un spožuma ziņā varetu mērotees ar lepnejām Egejas laikmeta pilsētām. Atstāstidami saveem pēcnācejeem savu tēvu tēvu dzeesmas, Homera laikmeta dzejneeki it kā šaubas, ka cilvēki kādreiz varejuši radīt tik vareņus mākslas darbus, kā tee, kas mineti senatnes dzeesmās, un uzskata par viņu meistarū deevu Hefestu. Tā tas, peemēram, noteek runajot par slaveno Achilla vairogu. — Bet ja virsaīši un valdošā šķīra Mikenās un Tirintā Egejas laikmetam izejot bij grieķi, acheju cilts, tad ar to vēl nav teikts, ka pee šīs tautas toreiz peedereja arī zemakas ļaužu šķīras, un ka tas tāpat bij arī ša laikmeta sākumā. Mikenu un Tirintu pilīm varbūt taisni tādēļ vajadzēja stipru mūru, ka viņu valdneeki dzīvoja svešas, viņeem naidīgas tautas vidū. Veeglak izskaidrojas arī šīs kulturas pēkšņa sabrukšana, ja mēs peņemam, ka viņa tika kopta tikai no skaitļa ziņā neleelas valdošas šķīras, pēc kuŗas iznīcīšanās jeb izdzīšanās arī viņai bij jāizbeidzas.

Apskatīdami Egejas kulturu īsumā no vēstures stāvokļa, mēs dabujam apmēram sekošo ainu: Trešā gadu tukstotī pirms Kristus Egejas jūras krastus apdzīvoja tautas, apveenotas ar kulturu, kuŗas galvenais fokuss atradās uz Kretas salas un kuŗai bij sakars tiklab ar to kulturu, kas ilgi preekš viņas bij zēdejusi Vakar-Francijā un Spanijā, kā arī ar ta paša laika Eģīptes, Babilonijas un hetītu kulturām. Ap otra gadu tukstoša vidū šī kultura sasneēdza savu augstako zēdu laiku; bet ap šo laiku parādījās uz skatuves grieķi, acheju cilts, kas, eekaŗodami leelako daļu no Egejas jūras salām, peesavinajās no viņeem šais zemēs atrasto kulturu, to zinamā mērā pārveīdodami. Acheju cilts grieķu, laikam, daudz nebīj, un lai varetu noturetees no viņeem eekaŗotās zemēs, viņeem bij jābūvē tās stiprās pilis, kuŗu atleekas mēs atradām Mikenās un Tirintā. Trīspadsmītā gadu simtenī pirms Kristus Egejas pasaulē ir manams sevišķs nemeers, par ko mums stāsta Eģīptes hieroglīfi. Leeli egejeešu pulki, to starpā tautas Dananna un Aguyuacha (varbūt danajeeši un achajeeši) eekaŗo Kappadoķīju un Ūilīķīju un grib caur Palestīnu dotees uz Eģīpti, bet Palestīnā viņus sakauj Ramses III. Interesanti atzīmet, ka sākot no ša laika Eģīptes raksti sāk minēt filisteešus, indoeīropeešu tautu zemiņu vidū. Daži pētnēeki domā, ka filisteeši ir

Ramses III. sakauto egejeešu pēcnāceji, varbūt tee Pulesatha, kuři pēc Eģiptes avoteem ari ņēma dalibu pee ši kara gājeena. Šās leelās tautu kustības cēlonis ir varbūt meklejams tai apstākli, ka ap šo laiku maz kultivētās, bet veenmēr uz karu gatavās zeemeļgreeku ciltis sāk atstāt savas āgrakās dzīves veetas un virzitees tālak uz deenvideem. Spožee achajeešu kara rati atkāpjas preekš doreešu kājneeku ceetajām rindām. Agrakee Eiropas Greeķijas un Egejas jūras salu eedzīvotaji pa daļai atzist jaunus pavēlneekus, pa daļai meklē glābiņu us Kipras salas un Maz-Azijas peekrastē. Tikai ateneešeem un arkadeešeem izdevās aizstāvet savu neatkarību. Cīņa tomēr bij ļoti sīva un beidzās tikai pēc vairak simtu gadeem ar Mesenijas eekarošanu. Pa šās cīņas laiku Eiropas Greeķijā iznika Egejas kultura un eestājās tumsee Greeķijas viduslaiki, bet Maz-Azijas reetuma daļā, kurp doreeši nenogāja, uz Egejas kulturas pamateem aug jauna kultura, še rodas nemirstigee greeku epi Iliada un Odiseja, kuŗu vecakās daļas bij pārnestas turp no Eiropas Greeķijas un varbūt ari no Kretas salas, tur dzimst greeku filozofija un zinatne, tur greeku māksla speŗ savus pirmos vēl nedrošos soļus, kāmēr vēlāk cilvecei par svētību no doreešeem meerā atstātās Atenas neņem uz sevi vadošo lomu cilveces progresā un netop par leelā Knosā un bagato Mikenu laimigām mantneecēm, lai pēc daudz gadu simteņeem šo mantojumu, pārveidotu un stipri paleelinatu, nodotu mums. Tā tad, lai gan Egejas kultura kā tāda ir aizgājusi bojā, tas, ko viņa jaunu eenesusi zinatnes un mākslas laukā, dzīvo un dzīvos, kāmēr veen cilvece uzturēs sakarus ar savu pagātņi.

U. Wittcha

Latweešchu skolotaju šapulzeš.

(Wehturijšs apšfats.)

IX.

Veħz 1905. g. legalā skolotaju kongresa un winam ņejojšchām (1906.—1907. g.) nelegalām ņozialdemokratiskām skolotaju šapulzēm, atkal us laiku apstahjās skolotaju šapulšchu notureschana. Tas bija retums, ja ņahds tautskolas inspektors ņaņauza ņawa rajona skolotajuš, lai wineem teešchi waj neteešchi listu ņaprašt freewu skolu waldeš planuš un nodomuš. Tā atminos inspektora Lafina ņaņaukto skolotaju šapulzi Rigā, Dahrtas eelas pilņehitas skolā 1914. g. 20. aprili, kurā Lafins runaja par to, ņahdi audņinašchanas un mahzišchanas peenahkumi jaiņpilda muħņu tautskolai. ņahda šapulze ne ar ņo nelihdņinajās tām, par kurām tika runatš ņchāi apšfatā, — tas bija inspektora preekņch-laņijums, wina ņpreedums par skolu usdewumeem. Skolotaji paņlausijās un mahjās eedami ņpreeda us eelas...

Tā ņā ņchis apšfats par skolotaju šapulzēm ir daļa no domatās latweešchu skolu weħstures, kura aptwers laiku no wahzu eenahkņchanas Latwijā lihds paņaules kara ņahkumam 1914. gadā, tad turpmatās muħņu skolotaju šapulzeš ņchoreis neapluħkoju.

Upšfatu beidsot, atņihmeņim gadu peħz gada, ņad un kur noturetas latweešchu skolotaju šapulzeš, usrahdot ari ņapulšchu darbus. ņapeeņihmē, ņa par daņchām ņapulzēm ņinu pawiņam naw un winaš pahņņfatā warēš eeweetot tikai turpmat, tas ir tad, ja iņdofees par tām ņahdas ņinas eewahft.